

Станіслав ЛЕМ

ВИНАХІД ПРОФЕСОРА ДЕКАНТОРА

Років із шість тому, повернувшись з мандрів, коли неробство та наївні втіхи домашнього світу вже трохи понабридли, — не настільки, однак, аби я мав на думці нову експедицію, — пізно ввечері, коли я нікого не чекав, до мене з'явився якийсь добродій і одірвав мене від писання щоденників.

Це був міцний з вигляду чоловік, рудий і такий косоокий, що важко було дивитися йому в обличчя; до всього одне око було в нього зелене, а друге — каре. Оту недорікуватість підсилював дивний погляд незнайомця: начеб у цій людині поєдналося дві натури — одна чула й нервова, а друга — й головна — нахаба і пролазливий цинік; виходила дивна суміш, бо він позирав на мене то карим оком, нерухомим і ніби здивованим, то зеленим, примруженим і тому насмішкуватим.

— Пане Тихий, — мовив прибулець, ледь ступивши на поріг мого кабінету. — Певно, вам неабияк докучають усілякі спритники, шахраї та безумці, що намагаються ошукати вас або захопити своїми балачками, чи не так?

— Ви вгадали, — відказав я, — бува й таке. Але що, власне, вам треба?

— З-посеред отих суб'єктів, — провадив далі мій пізній гість, не називаючи ні свого ймення, ані причини, що викликала його візит, — подеколи, бодай раз на тисячу, має трапитись який-небудь справжній невизнаний геній. Це впливає з непохитних законів статистики. Саме з такою людиною, пане Тихий, ви й маєте справу. Моє прізвище Декантор. Я професор порівняльної онтогенетики. Нині кафедри не обіймаю, бо на викладання мені бракує часу. Та й зрештою викладання — діло

безглузде: ніхто нікого не може чогось навчити. Але годі про це. Я займаюсь проблемою, котрій присвятив сорок вісім років свого життя, перш ніж, саме тепер, вирішив її.

— В мене теж обмаль часу, — докинув я.

Цей тип мені не подобався. Він діяв як нахаба, не як фанатик, а коли вже вибирати одне з двох, то я віддаю перевагу останнім. Окрім того, було очевидно, що він зажадає від мене грошей, а я скнара і маю мужність зізнатися в цьому. Іноді, правда, я підтримую своїм гаманцем якийсь проект, але роблю це знехотя і не без внутрішнього опору, — хоча зрештою й чиню так, як, за моїми переконаннями, належить чинити. Тому я й додав трохи перегодом:

— Може, ви пояснили б нарешті, в чому річ? Тільки майте собі на увазі: я нічого не можу вам обіцяти. Одне зацікавило мене з усього, що я чув. Ви сказали, ніби присвятили своїй проблемі сорок вісім років, але скільки ж вам тоді, з вашого дозволу?

— П'ятдесят вісім, — сухо відповів Декантор.

Він і досі стояв, тримаючись за бильце стільця, так, ніби чекав, що я запропоную йому сісти. Я так і зробив би, певна річ, бо маю себе за чемного скнару, але те, що він так демонстративно чекав запрошення, дратувало мене, та я й казав уже, що він видався мені невимовно антипатичним.

— Цією проблемою, — озвався він, — я захопився ще десятирічним хлопчиськом. Бо я, пане Тихий, і в дитинстві був так само геніальним, як тепер.

Мені не звикати до зарозумілих заяв усіляких хвальків, але стільки геніальності в одній особі було занадто навіть як на мене.

— Слухаю вас, — холодно мовив я. Коли б холодний тон впливав на температуру в кімнаті, після нашого обміну фразами зі стелі звисали б крижані сталактити.

— Мій винахід — душа, — проказав Декантор, зиркаючи на мене своїм темним оком, тоді як друге, насмішкувате, здавалося, підмітило щось вельми кумедне на стелі.

Він проказав це так, ніби мовилося: "Я винайшов новий вид канцелярської гумки".

— Он воно що! Хто б міг подумати — душа, — сказав я майже ніжно, бо його зухвалість почала мене тішити. — Душа? Ви її винайшли, еге ж? Цікаво, мені випадало чути про неї раніше. Либонь, від когось із ваших знайомих?

Я глузливо дивився на нього, але він скинув на мене своїм страхітливо косим поглядом і тихо мовив:

— Пане Тихий, давайте домовимось. Ви утримуєтеся від дотепів, скажімо, протягом п'ятнадцяти хвилин. Потім вправлятиметесь у дотепності, скільки вам заманеться. Згода?

— Будь ласка, — відповів я, знов удаючись до сухого тону. — Слухаю вас уважно.

Ні, він не базіка — тепер я був цього певен. Його тон надто категоричний та завзятий, як для звичайного базікала. Певно, це божевільний, — майнула думка.

— Сідайте, — пробурмотів я.

— По суті, це елементарно, — почав добродій, що назвався професором Декантором. — Люди тисячоліттями вірили в існування душі.

Філософи, поети, отці релігій, служителі церкви знай повторювали аргументи на користь її існування. За одними віровченнями, це якась відособлена від тіла нематеріальна субстанція, котра зберігає після смерті людини її індивідуальність, згідно з іншими, — такі ідеї виникли у мислителів Сходу, — це ентелехія, деяке життєве начало, позбавлене індивідуальних рис. У кожному разі віра в те, що особистість не вся зникає з останнім зітханням, що є в нас дещо, здатне здолати смерть, багато століть незмінно присутня в уявленнях людей. Ми, сучасники нинішньої доби, знаємо, що ніякої душі нема. Реально існують лише сітки нервових волокон, в яких відбуваються певні процеси, пов'язані з життєдіяльністю. Те, що відчуває господар такої сітки, його активна свідомість, — ото, власне, й складає душу. Так воно ведеться, а втім, так велося, аж доки не з'явився я. Або, скоріше, доки я не сказав собі: душі нема. Це доведено. Залишається, однак, мрія про безсмертну душу, жага вічного буття, потреба в тому, щоб особистість нескінченно існувала в часові, навперекір змінам і розпаду в усій природі. Ця мрія, що нею марило людство, відколи з'явилося на світ, цілком реальна. То чому не вдовольнити цю тисячолітню концентрацію мріянь і страхів? Спершу я розглянув можливість зробити людину тілесно безсмертною. Але цей варіант довелося відкинути, бо він дає лише хибні й примарні надії, — безсмертні так само гинуть від нещасних випадків і катастроф, до того ж це викликало б силу складних проблем, приміром, перенаселення; були й інші міркування, і все це спричинилося до того, що я вирішив винайти душу. Саму тільки душу. Чом, сказав я собі, не можна її вибудувати так, як будують літак? Адже й літаків колись не було, існували тільки мрії про політ. Зміркувавши так, я, власне, вирішив проблему. Решта зводилась до відповідних знань, коштів і належного терпіння. Все це я мав, і тому сьогодні доповідаю вам: душа існує, пане Тихий. Кожен має змогу її дістати — безсмертну. Я спроможний виготовити її індивідуально для всіх бажаючих з будь-якими належними гарантіями. Вічну? Це, зрештою, нічого не означає. Але моя душа — душа моєї конструкції — переживе згасання Сонця. Зледеніння Землі. Обдарувати душею я здатен, як уже сказав, абикого, але тільки живу людину. Небіжчика наділити душею я не в змозі. Тут край моїм можливостям. Живі — інша річ. Ці одержать від професора Декантора безсмертну душу. Не за дурничку, певна річ. Адже

душа — продукт складної технології, ювелірної точності й трудомісткого процесу, і коштуватиме вона недешево. При масовому виробництві вартість знизилася б, але нині душа вартує дорожче, ніж літак. Беручи до уваги, що йдеться про вічність, гадаю, ціна відносно невисока. Я змушений був звернутися до вас, бо конструювання першої душі геть вичерпало мої статки. Пропоную вам заснувати акціонерне товариство "Безсмертя": ви фінансуватимете підприємство, діставши, крім контрольного пакета акцій, сорок п'ять процентів чистого зиску...

— Даруйте, — урвав я його, — бачу, ви прийшли до мене з докладно розробленим планом цього підприємства. Однак чи не ліпше було б спершу ознайомити мене ближче з деталями вашого винаходу?

— Аякже, — відказав він. — Але доки ми не укладемо договір у присутності нотаріуса, я зможу поділитися з вами, пане Тихий, лише інформацією загального характеру. Річ у тому, що в ході роботи над винаходом я так вибився з грошей, що не маю навіть чим сплатити патентний податок.

— Гаразд. Я розумію вашу обачливість, — сказав я, — а проте ви, певно, усвідомлюєте, що ні я, ні жоден інший фінансист, — а втім, я ніякий не фінансист, — коротше кажучи, ніхто не повірить вам на слово?

— Звісно, — мовив він, виймаючи з кишені загорнутий у білий папір пакунок, плаский, наче сигарна коробка на шість сигар.

— Тут душа... однієї особи, — повідомив він.

— І можна дізнатися, чия саме? — запитав я.

— Так, — сказав він, повагавшись хвильку. — Моєї дружини.

Ці слова, проказані енергійно та рішуче, змусили мене здригнутися, а проте я дивився на перев'язаний шворкою пакунок з дуже сильною недовірою.

— Ви не відкриваєте цього? — запитав я, завваживши, що він не квапиться торкатись печатки.

— Ні, — мовив він. — Поки що ні. Моя ідея, пане Тихий, у крайньому спрощенні, такому, що межує з перекрученням істини, полягає ось у чому. Що таке наша свідомість? Коли ви роздивляєтесь на мене, цієї-таки миті, сидючи в зручному кріслі, й вдихаєте запашний дим сигари, яку не зласкавилися запропонувати мені, коли ви бачите мою постать у світлі цієї химерної лампи, коли вас змагають сумніви, за кого мене мати: за дивака, шахрая чи божевільного, коли, врешті, ваше око вбирає геть усі тіні й барви довколишніх предметів, а нерви та м'язи безперестанку посилають термінові телеграми про свій стан у мозок, — усе це разом і складає вашу душу, — послуговуючись мовою теологів. Ми з вами назвали б це скоріше просто активним станом вашого розуму. Так, зізнаюся: я вживаю слово "душа" почасти з упертості, але найважливішим є те, що це просте слово зрозуміле кожному, або, скажемо точніше, кожен гадає, ніби розуміє, про що йдеться, коли чує це слово.

Наша матеріалістична точка зору, безперечно, перетворює на фікцію існування не тільки душі безсмертної, безтілесної, але й такої, котра була б не миттєвим станом живої індивідуальності, а деякою незмінною, позачасовою й вічною сутністю, — такої душі, погодьтеся, ніколи не було, ніхто з нас нею не наділений. Душа юнака і душа старого бодай зберігають ідентичні риси, коли йдеться про одну й ту саму людину, але підемо далі: душа її за часів, коли вона була дитиною, і тієї миті, коли, смертельно хвора, вона передчуває наближення агонії, — ці стани духу надзвичайно розбіжні. Щоразу, коли мовиться про чийось Душу, підсвідомо тримають на думці психічний стан здорової людини зрілого віку, — саме цей стан я й обрав собі за мету, і моя синтетична душа

являє собою раз назавжди зафіксований відбиток свідомості нормального, сповненого сил індивідуума на певному відрізку часу.

Як я це роблю? В субстанції, ідеально для цього придатній, відтворюю з найвищою, граничною точністю, атом за атомом, вібрацію за вібрацією, будову живого мозку. Це зменшена копія, в масштабі один до п'ятнадцяти. Тому пакунок такий маленький. Трохи покопирсавшись, можна б іще зменшити розміри душі, та я не бачу в цьому жодної рації, а вартість виробництва в такому разі зросла б неймовірно. Отож, у цьому матеріалі втілено душу; це не модель, не мертва залякла сітка нервових волокон... як бувало в мене спочатку, коли я ще ставив досліди на тваринах. В цьому була найбільша і, по суті, єдина складність. Адже справа полягала в тому, щоб у цій субстанції зберегти свідомість живу, чулу, здатну до якнайвільнішого мислення, до сновидінь і почуття реальності, до щедрої гри фантазії; вічно чутлива до плину часу, вічно змінна і водночас така, що не старіється, матеріал котрої не піддається дії втоми, не руйнується, не кришиться, — був час, пане Тихий, коли це завдання видавалося мені так само нерозв'язним, яким воно, певно, видається вам тепер, і єдиним моїм козирем була затятість. Бо я таки затятий, пане Тихий. Отож мені й вдалося домогтися свого...

— Чекайте, — озвався я, відчуваючи, що в мене паморочиться в голові. — Чекайте, як ви сказали?.. Тут, у цьому пакунку, заховано якийсь матеріальний предмет, еге ж? Котрий містить у собі свідомість живої людини? Але яким же робом вона може спілкуватися з довколишнім світом? Бачити його? Чути і... — Я замовк, бо на обличчі Декантора з'явився усміх, — о, то був усміх, який я не вдатен описати. Він втупив у мене примружене зелене око.

— Пане Тихий, — сказав він, — ви нічого не збагнули... Які зносини, які контакти можуть виникати між партнерами, коли покликання одного з них — вічність? Адже не пізніше, ніж через п'ятнадцять мільярдів років, людство перестане існувати, кого ж тоді чутиме, до кого звертатиметься ця... безсмертна душа? Хіба ви не слухали мене, коли я казав, що вона вічна? Час, що мине до того, коли Земля обмерзне, коли найбільші та

наймолодші з-поміж нинішніх зірок порозсипаються на порох, коли закони, що порядкують космосом, зміняться настільки, що він стане чимось цілком іншим, неуявним для нас, — цей час не складає й мізерної частки її існування, бо вона існуватиме вічно. Релігії цілком слушно мовчать про тіло, бо для чого можуть служити ніс або ноги у вічності? Навіщо вони після того, як зникнуть квіти і Земля, після того, як згасне Сонце? Та облишмо цей тривіальний аспект проблеми. Ви сказали "спілкування зі світом". Навіть якби ця душа спілкувалася з навколишнім світом лише раз на сто років, через мільярд століть вона мала б, аби вмістити у своїй пам'яті спогади про ці контакти, набути розмірів материка... а через трильйон століть і розміри земної кулі виявилися б для неї замалими, — але що таке трильйон проти вічності? Однак не ця технічна складність важила для мене, а психологічні наслідки. Адже мисляча особистість, живе "я" людини розчинилося б у тому океані пам'яті, як крапля крові розчиняється в морі, і що сталося б тоді з гарантованим безсмертям?..

— Як... — пробелькотів я, — виходить, ви твердите, що... ви кажете... що настає повна ізоляція?..

— Звичайно. Хіба ж я казав, що в цій коробці вся людина? Я згадував тільки про душу. Уявіть собі, що з цієї миті ви вже не дістаєте жодної інформації іззовні, так ніби ваш мозок відокремлений від тіла, але продовжує існувати в усій повноті життєвих сил. Ви станете, природно, сліпим і глухим, у певному розумінні також паралізованим, бо вже не матимете у своєму розпорядженні тіла, а позатим цілком збережете внутрішній зір, себто ясність розуму, політ фантазії, ви зможете вільно мислити, розвивати й формувати уяву, переживати надії, смутки, радості, викликані найтоншими змінами душевного стану, — все це дано душі, котру я кладу на ваш стіл...

— Це жахливо... — сказав я. — Сліпий, глухий, паралізований... на віки.

— Навіки, — поправив мене він. — Я сказав уже стільки, пане Тихий, що можу додати лише одне. Осердя тут — кристал, особливий вид, якого нема в природі, інертна субстанція, що не вступає ні в які хімічні сполуки... У її безперервно вібруючих молекулах і міститься душа, котра відчуває і мислить...

— Почваро, — мовив я тихо, вражений. — Чи ж тямите ви самі, що ви зробили? А втім, — я враз заспокоївся, — свідомість людини не можна повторити. Якщо ваша дружина живе, рухається, думає, то в цьому кристалі якнайбільше певна копія її душі...

— Ні, — заперечив Декантор, скосивши погляд на білий пакуночок. — Мушу додати, пане Тихий, що ви маєте цілковиту рацію. Неможливо створити душу того, хто живе. Це була б нісенітниця, парадоксальний абсурд. Той, хто живе, — живе, зрозуміло, тільки один раз. Продовження можливе лише в момент смерті. А втім, вивчаючи докладно будову мозку людини, що їй треба виготовити душу, однаково руйнуєш цей живий мозок...

— Послухайте... — прошепотів я. — Ви... вбили свою дружину?

— Я дав їй вічне життя, — сказав він, випроставшись. — А проте, це не має ніякого відношення до діла, що ми його обговорюємо. Коли хочете, це справа моєї дружини, — він поклав долоню на пакунок, — і моя, суду і поліції. Поговоримо про щось інше.

Довго я не міг вимовити й слова. Простягнувши руку, самими пучками пальців торкнувся коробки, загорнутої в шкарубкий папір; вона була важка, неначе відлита зі свинцю.

— Гаразд, — мовив я, — хай буде по-вашому. Поговоримо про інше. Припустимо, я дам вам гроші, яких ви домагаєтесь. Невже ви справді настільки втратили розум, що гадаєте, ніби хтось дозволить уколошкати

себе задля того тільки, щоб його душа повік-віків терпіла неуявні муки — не маючи навіть можливості заподіяти собі смерть?!

— Зі смертю справді є певні труднощі, — погодився після недовгих роздумів Декантор. Я угледів, що його темне око скоріше брунатне, ніж каре. — Але ж можна для початку розраховувати на такі категорії людей, як невиліковно хворі, або стомлені життям, або старі, виснажені фізично, але сповнені духовних сил...

— Смерть не найгірший вихід порівняно з безсмертям, що ви його пропонуєте, — буркнув я.

Декантор знов осміхнувся.

— Скажу дещо таке, що вам, можливо, видасться кумедним, — сказав він. Права половина його обличчя лишалася серйозною. — Сам я ніколи не відчуваю необхідності мати душу, так само як і потреби існувати вічно. Але ж людство плекає цю мрію тисячі років. Я довго вивчав проблему, пане Тихий. Усі релігії трималися на одному: вони обіцяли вічне життя, давали надію на існування за гробом. Я дарую це. Дарую вічне життя. Дарую впевненість в існуванні й тоді навіть, коли остання частинка тіла згниє і зітреться в прах. Невже цього мало?

— Так, — відповів я, — цього мало. Адже ви самі казали, що це буде безсмертя, позбавлене тіла, його наснаги, його втіх, його живого досвіду...

— Не повторюйтесь, — урвав він мене. — Я можу нагадати вам священні книги всіх релігій, праці філософів, пісні поетів, трактати теологів, молитви, легенди, — я не знайшов у них бодай слова про вічність тіла. Тілом нехтують, тілом навіть гидують. Душа — її існування в безконечності — було метою та надією. Душа як протилежність і противага тіла. Як свобода від фізичних страждань, від наглих небезпек, від хвороб, старіння, від клопоту про все, чого при своєму повільному

горінні й згасанні потребує піч, яка повсякчас руйнується, піч, що зветься організмом; ніхто і ніколи не проголошував безсмертя тіла. Саму тільки душу належало зберегти й порятувати. Я, Декантор, порятував її для вічності, навіки. Я здійснив мрію — не мою. Мрію усього людства...

— Розумію, — зупинив я його. — Деканторе, до певної міри ви маєте рацію. Але тільки в тому розумінні, що своїм винаходом ви наочно показали — сьогодні мені, завтра, може, всьому світові — марність душі. Показали, що безсмертя, про яке говорять священні книги, євангелія, корани, вавілонські епоси, веди і міфи, — що таке безсмертя людині ні до чого. Скажу більше: кожен перед лицем вічності, що нею ви готові наділяти, відчуватиме, запевняю вас, те саме, що і я, — безмежну відразу і жах. Думка про те, що безсмертя, яке ви обіцяєте, може стати моєю долею, виповнює мене страхом. Отож, Деканторе, ви довели, що людство тисячі років поспіль обманювало себе. Ви розвіяли цю брехню...

— То ви гадаєте, що моя душа нікому не знадобиться? — спокійним, але враз помертвілим голосом запитав він.

— Я певен. Ручуся вам... Як ви могли думати інакше? Деканторе! Невже ви самі бажали б цього? Адже ви така сама людина!

— Я вже казав. Сам я ніколи не тужив за безсмертям. Та я вважав себе винятком у цьому відношенні, оскільки людство іншої думки. Я заповзівся розраяти людство, не себе. Я поклав собі знайти проблему, найважчу з-поміж усіх проблем, скільки стане моїх сил. Я знайшов її і вирішив. У цьому розумінні вона була моєю особистою справою, але тільки в цьому розумінні; по суті, вона цікавила мене лише як певне завдання, яке належало розв'язати, вдаючись до відповідної технології та засобів. Я сприймав за щирю правду те, про що писали найвидатніші мислителі всіх часів. Тихий, адже ви про це читали... про цей страх перед небуттям, перед зникненням, перед загибеллю свідомості саме тоді, коли вона якнайбагатша, коли вдатна особливо плідно творити... на схилі довгого життя... Геть усі твердили про це. Мрією всіх було спілкуватися з

вічністю. Я створив можливість такого спілкування. Тихий, може, вони?.. Може, визначні особистості? Генії?

Я похитав головою.

— Спробуйте. Але я не йму віри, щоб хоч хтось один... Ні. Це неможливо.

— Як, — скинувся він, і вперше в його голосі забриніло якесь живе почуття, — невже ви гадаєте, що це... ні для кого не варто й ламаного шеляга? Що ніхто не захоче? Хіба можливо таке?!

— Так воно і є, — відказав я.

— Не відповідайте так швидко, — благав він. — Тихий, адже все ще в моїх руках. Я можу поладнати, змінити... можу спорядити душу синтетичними відчуттями... щоправда, це позбавить її можливості існувати вічно, та коли для людей важливіші почуття... вуха... очі...

— А що бачили б ці очі? — запитав я.

Він мовчав.

— Зледеніння Землі... розпад галактик... згасання зірок у чорній безодні, так?

Він мовчав.

— Люди не прагнуть безсмертя, — вів далі я. — Вони просто не бажають вмирати. Вони хочуть жити, професоре. Хочуть міряти землю ногами, бачити хмарини над головою, любити інших людей, бути з ними і думати про них. Оце й усе. Решта — брехня. Підсвідома брехня.

Сумніваюся, чи захоче хтось навіть вислухати вас так терпляче, як я... не кажучи вже... про бажаючих...

Кілька хвилин Декантор стояв нерухомо, втупившись у білий пакунок, що лежав перед ним на столі. Далі взяв його і, ледь кивнувши мені, рушив до дверей.

— Деканторе!!! — гукнув я.

Він став біля порога.

— Що ви збираєтеся зробити... з ЦИМ?..

— Нічого, — холодно відказав він.

— Прошу вас... верніться. На хвилю... Цього не можна так лишити...

Панове, не відаю, чи був він великим ученим, та великим мерзотником він був допевне. Не розводитимуся про торг, який у мене з ним відбувся. Я мусив це зробити. Знав, що коли дозволю йому забратися геть, то хай навіть потім складу собі думку, що він обдунив мене і все, що він казав, було вигадкою від початку й до кінця, — однаково в глибині моєї душі... в глибині моєї тілесної повнокровної душі жеврітиме думка про те, що десь у захаращеному всіляким мотлохом столі, в шухляді, понабиваній непотрібними паперами, ув'язнено людський розум, живу свідомість цієї нещасної жінки, яку він убив. І, наче Цього замало, наділив її найжахливішим даром з усіх можливих, повторюю, найжахливішим, бо годі й уявити собі щось гірше, ніж вирок до вічної самотності. Спробуйте, коли ваша ласка, повернувшись додолу, лягти в темній кімнаті, так аби до вас не сягало

жодного звуку, ані промінчика світла і, заплющивши очі, уявіть, що лишатиметесь так, у цілковитому спокої, день і ніч, і знову день, що так минатимуть тижні, рахунок яким ви не зможете скласти, місяці, роки й

століття, причому з вашим мозком перед тим утнуть таку процедуру, яка позбавить вас навіть можливості порятуватись у божевіллі. Сама тільки думка про те, що існує хтось, приречений на цю муку, порівняно з якою картини пекельних страхіть — дитяча забавка, пекла мене вогнем під час цього похмурого торгу. Йшлося, певна річ, про знищення кристалу; сума, що він її зажадав... а втім, подробиці зайві. Скажу лишень: усе життя я мав себе за скнару. Коли тепер я сумніваюся в цьому, то саме тому, що... Одне слово, це було все, що я тоді мав. Гроші... так. Ми заходилися лічити їх... а далі він сказав, щоб я вимкнув світло. Із пітьми зашарудів розірваний папір. Аж ось на чотирикутному білястому тлі (це була підстилка з вати) виникло щось схоже на коштовний камінь; він ледь світився... в міру того, як я звикав до темряви, мені здавалося, він дедалі сильніше випромінює блакитне сяйво, і тоді, відчуючи за спиною нерівне, уривчасте дихання, я нахилився, взяв приготовлений завчасно молоток і одним ударом...

Знаєте, мені таки здається, що він говорив правду. Бо коли я вдарив, рука в мене схибила, і я тільки злегка пощербив цей овальний кристал... а проте він згас. За мить сталося щось на зразок мікроскопічного безгучного вибуху — міріади фіолетових порошинок здійнялися, закружляли у вихорі й щезли. Стало зовсім темно. І в цій пітьміві пролунав глухий голос Декантора:

— Годі, Тихий... усе скінчено.

Він узяв ЦЕ в мене з рук, і тоді я повірив, бо мав наочний доказ, та й зрештою відчував це. Не можу пояснити, як. Я клацнув вимикачем, ми глянули один на одного, засліплені ясним світлом, наче два злодії. Він натовк кишені пачками банкнот і подався геть, не озвавшись до мене й словом на прощання.

Я ніколи більше не бачив його і не знаю, що з ним сталося — з цим винахідником безсмертної душі, яку я вбив.